

Knjižne ocene in prikazi / Book reviews

Martin Auer, Harald Stadler (ur.): *Von Aguntum zum Alkuser See. Zur römischen Geschichte der Siedlungskammer Osttirol. Ager Aguntinus 1*, Wiesbaden, Harrassowitz, 2018. ISBN 978-3-447-10949-9. 174 str.

Zbornik na 174 straneh, kjer je zbranih 13 člankov 15 različnih avtorjev, prinaša prispevke s prvega znanstvenega simpozija v Aguntumu leta 2015. V njem so predstavljeni rezultati multidisciplinarnih raziskav klavdijskega municipija na današnjem vzhodnem Tirolskem in njegove neposredne okolice med zgodnjericimskim obdobjem in pozno antiko.

M. Auer v prvem, preglednem članku z naslovom *Die römischen Bauten Aguntums. Ein Überblick* predstavi rezultate arheoloških raziskav municipija med zgodnjim 20. stoletjem in sodobnostjo.

Isti avtor skupaj z G. Kandutschem v naslednjem prispevku *Klassifikation der Bergkristallfunde aus dem Municipium Claudium Aguntum* obravnava najdbe več sto fragmentov kamene strele, ki so jih med letoma 2008 in 2015 odkrili med raziskavami aguntumskega foruma. Avtorja predvidevata, da kristali izvirajo iz območja vzhodne Tirolske in Koroške, ter jih povezuje s trgovanjem s kameno strelo, morda tudi pridobivanjem zlata.

Tretji, pregledni članek z naslovom *Municipium Claudium Aguntum – Bestattungsbefunde innerhalb des Stadtgebietes* izpod peresa M. Auerja, V. Sossau in M. Tschurtschenthalerja obravnava aguntumske nekropole.

Prispevek M. Auerja in C. Spergerja z naslovom *Das Umland von Aguntum – Eine GIS gestützte Kartierung kaiserzeitlicher und spätantiker Siedlungsplätze* prinaša preliminarne rezultate GIS-analiz rimskodobnih sledi na upravnem območju Aguntuma.

V petem članku z naslovom *Die Münzfunde der Innsbrucker Grabungen in Aguntum (1991–2007)* O. Defranceschi obravnava aguntumske numizmatične najdbe, ki kažejo, da je bilo območje mesta poseljeno že v avgustejskem obdobju. Glede na novčne najdbe je naselbina prvi razcvet doživela v klavdijskem obdobju ob ustanovitvi municipija, druga pa v hadrijanskem obdobju. Po vmesnem obdobju stagnacije je municipij ponovno gospodarsko prosperiral v 4. stoletju, kar avtor povezuje z dioklecijanskimi ekonomskimi reformami.

E. Flatscher, C. Klocker, K. Nicolussi, T. Pichler in H. Stadler v članku z naslovom *VELATUM – Der Nebel lichtet sich. 10 Jahre archäologische Untersuchungen am Potschepol und Alkuser See* predstavljajo rezultate multidisciplinarnih raziskav na območju Potschepola in jezera Alkus, kjer so identificirali aktivnosti, povezane s pašništvom, lovom in morda tudi kultom v času med sedmim tisočletjem pr. n. št. in srednjim vekom.

V članku z naslovom *Der Felber Tauern – Verbindung in den Norden* W. Moser-Schmidl podaja preliminarne rezultate arheoloških raziskav na območju prelaza Felber Tauern, ki območje Salzburga povezuje z vzhodno Tirolsko in je bil verjetno v uporabi že v mezolitiku.

E. Padovan v članku *Tracce di un forte romano a passo di Monte Croce Comelico* predstavlja preliminarne rezultate

arheoloških raziskav kastruma na prelazu Monte Croce Comelico.

V devetem, preglednem članku *Das Municipium Claudium Aguntum in der Spätantike: Eine erste Bestandsaufnahme* V. Sossau ugotavlja, da so bila velika območja rimskega municipija vsaj delno uničena v 4. stoletju n. št. Konec 4. ali v začetku 5. stoletja so posamezne dele stavb ponovno uporabili, središče mesta pa je bilo dokončno opuščeno v 6. stoletju, ko so ga morda premaknili proti severu.

V članku z naslovom *Römische Bestattungen in der Siedlungskammer Osttirol außerhalb des Stadtgebietes von Aguntum* H. Stadler predstavlja zgodnjecesarški skeletni grob v apnenici z najdišča Thal-Assling in žarni grob v amfori iz 2. stoletja n. št. na območju predhodnice današnje cerkve sv. Nikolaja v Matreiu.

H. Steiner in K. Oeggel se v članku *Handelszentrum Sebatum – römerzeitliche Funde in den Seitentälern* posvečata analizi rimskodobne poselitve Pustriške doline, prehodnega območja med Aguntumom in dolino reke Piave ter ugotavljata, da je bilo v avgustejskem obdobju mirno priključeno k rimskemu cesarstvu, saj arheološki ostanki ne kažejo prekinitve v poselitvi, prav tako ne zloma ekonomskega sistema, niti prekinitve kulturnih aktivnosti.

V dvanajstem članku z naslovom *Aktuelle Forschungen im Stadtzentrum von Aguntum* M. Tschurtschenthaler predstavlja rezultate arheoloških izkopavanj na območju središča rimskega Aguntuma, kjer so bili med poznimi šestdesetimi leti prejšnjega stoletja in sodobnostjo raziskani ostanki term, luksuzne hiše (t. i. *Prunkbau*), okroglega *macelluma* in foruma.

Zadnji v seriji je članek O. Unterwegerja z naslovom *Zur Geomorphologie des Debantbaches und dessen Einfluss auf das Stadtgebiet von Aguntum*, v katerem analizira spreminjanje toka reke Debant in ugotavlja, da je v rimskem obdobju verjetno tekla skozi mesto in njegovo zahodno obrobje.

Gre za prvo knjigo iz zbirke *Ager Aguntinus*, sledita ji druga izpod peresa M. Auerja z naslovom *Municipium Claudium Aguntum. Keramikregionen als Interaktionsräume. Eine westnorische Perspektive* iz leta 2019, v kateri avtor predstavi tipokronologijo noriške grobe kuhinjske keramike, in tretja z naslovom *Roman Settlements along the Drava River*, ki je izšla istega leta in jo je prav tako uredil Auer ter prinaša 12 prispevkov z drugega znanstvenega simpozija v Aguntumu leta 2016, ki se posvečajo vlogi reke Drave v rimskem obdobju.

Tina BERDEN

Peter Kos: *Das spätrömische Kastell Vemania bei Isny III. Auswertung der Fundmünzen und Studien zum Münzumlauf in Raetien im 3. und 4. Jahrhundert*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 65, München 2019. ISBN 978-3-406-10766-5. 236 str.

Kastel *Vemania* (Bettmauer) je ležal v provinci Reciji, ob poti med pomembnima antičnima mestoma *Cambodunum* (Kempten) in *Brigantium* (Bregenz). Na najdišču so med

letoma 1966 in 1970 potekala izkopavanja, ki še niso v celoti objavljena. Analizirani pa so bili že trije novčni zakladi, eden iz obdobja cesarja Proba (B. Overbeck, 2009) in dva iz časa prve tetrarhije (P. Kos, 1988). V novi knjigi Petra Kosa so objavljeni vsi preostali novci – 1936 primerkov, ki obsegajo posamične najdbe in manjšo zakladno najdbo s konca 4. stoletja. Iz 3. stoletja je 38 % novcev in iz 4. stoletja 57 %.

Kos je izhajal iz ugotovitve, da posamezne najdbe novcev, kljub vsem razlikam med najdišči, ponujajo vpogled v preskrbo z denarjem in v novčni obtok na določenem območju. S kritično primerjalno analizo je mogoče zaznati odmike od standardnega obtoka, ki so lahko posledica posebnih političnih ali gospodarskih razmer.

V uvodnem poglavju je na kratko orisal različne metode analiziranja novčnih najdb, s katerimi je mogoče primerjati najdišča. Za diagrame, s katerimi je najlažje predstaviti novčni obtok, je mogoče upoštevati delež novcev v določenem obdobju kovanja oziroma število novcev na posamezno leto oziroma delež novcev v obdobju kovanja z upoštevanjem njegove dolžine. Kos je v nadaljnji analizi največkrat uporabil diagrame s procentualnimi deleži po obdobjih kovanja, s katerimi je lahko dobro primerjal najdišča in ki so se pokazali občutljivi za morebitne razlike. Kot korekturo je upošteval tudi čas trajanja posameznega obdobja kovanja. Obdobja kovanja je razdelil še bolj podrobno, kar mu je omogočilo boljše datiranje in natančnejše primerjave.

Novčne najdbe je analiziral v treh nivojih, najprej v okviru arheoloških izkopavin Vemanije, nato se je poglobil v raziskavo novčnega obtoka druge polovice 3. in 4. stoletja v Reciji in na koncu v novčni obtok na širšem prostoru med Panonijo in Germanijo. Primerjave in zaključke je dokumentiral s številnimi tabelami in diagrami, ki upoštevajo števila novcev in njihove deleže, obdobja kovanja, cesarje, v imenu katerih je bilo kovano, in kovnice. Primerjal je različna najdišča v Reciji ter bližnja najdišča v Germaniji Superior, Noriku, Panoniji in Italiji.

V Vemaniji se je novčni obtok začel v obdobju skupne vlade Valerijana in Galijena. Druga gradbena faza, gradnja vojaških barak, je datirana z novci po obdobju 267–272, čemur sta kmalu sledila požar in obnova še pred sredino osemdesetih let 3. stoletja. Z novci je po letu 388 datirana tudi šesta gradbena faza. Novčni obtok je trajal do prve polovice 5. stoletja.

Z raziskavo novcev 3. stoletja je Kos dobil zanesljivo sliko novčnega obtoka v Reciji. Ugotovil je, da v 3. stoletju ni bilo nobene prekinitve v dotoku in da novčne najdbe ne odražajo opustošenja Recije v letih 259–260.

Naselbine druge polovice 3. stoletja v Reciji je po novčnih najdbah razdelil v štiri skupine. Prva vključuje civilne naselbine, ki so obstajale že v prvi polovici 3. stoletja. Zanje je značilno veliko novcev iz časa 260–268, sledi upad v obdobju 268–270 ter ponoven prirast v času 270–275. S to skupino je primerjal nekatera mesta v Panoniji in Italiji (*Poetovio, Sopianae, Castra*). Druga in tretja skupina zajemata naselbine z enakomerno rastjo do obdobja 270–275, sledi upad, ki je v tretji skupini močnejši kot v drugi. Vemanija sodi v drugo skupino. V četrti skupini so naselbine, ki odstopajo po času najmočnejšega obtoka (v letih 268–270 oziroma šele v 276–282). Povečanje števila novcev v prvi polovici sedemdesetih let 3. stoletja je Kos

povezal z vojaško prisotnostjo in povečano gradbeno dejavnostjo v naselbinah.

Primerjava zakladnih najdb na širšem prostoru je Kosu omogočila bolj natančno datiranje. Razlikuje tri skupine zakladnih najdb: prvo s končnimi datumi med 270 in 276, drugo, ki se zaključuje z novci 276–282, in tretjo, ki sega na konec 3. stoletja. Struktura zakladnih najdb kaže na redno oskrbo z novci iz istega vira. Ni horizonta zakladnih najdb, ki bi ga lahko povezali z opustošenjem Recije v letih 259–260.

Analiza novcev 4. stoletja kaže v Reciji oskrbo z novci iz Italije. Samo v času prve tetrarhije na Vemaniji prevladujejo novci iz Kartagine, kar Kos povezuje s premikom vojaških enot iz Afrike v Recijo. Ta pojav se kaže tudi v že prej objavljenih zakladnih najdbah I in II iz Vemanije.

V zadnjem poglavju se Peter Kos dotika vprašanja konca novčnega obtoka v prvi polovici 5. stoletja. S širokimi primerjavami je ugotovil, da so bili v Reciji novci, kovani med letoma 388 in 403, v obtoku še do sredine 5. stoletja in so imeli pomembno vlogo v vsakdanjem življenju. Delež novcev iz plemenitih kovin je bil v prvi polovici 5. stoletja malenkosten in ni imel pomena v vsakdanjem novčnem obtoku.

Jana HORVAT

Patrizia De Bernardo Stempel, Manfred Hainzmann:

Fontes epigraphici religionum Celticarum antiquarum I. Provincia Noricum. 1. Die Gottheiten in ihrer sprachlichen und kultischen Erscheinungsformen. 2. Die epigraphischen Testimonien. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission 89. Wien. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2020, zv. 1 in 2. ISBN13: 978-3-7001-8065-4. 1041 str., številne tabele, fotografije in druge ilustracije.

Obe knjigi projekta F.E.R.C.A.N. (*Fontes epigraphici religionum Celticarum antiquarum [Epigrafski viri za starokeltske religije]*) sta impozantno delo in prva publikacija tega projekta v dveh delih na več kot tisoč straneh, ki obravnavata gradivo iz province Norik. Manfred Hainzmann je idejni avtor in začetnik projekta, v okviru katerega je bilo v minulih dvajsetih letih organiziranih štirinajst mednarodnih kolokvijev. Udeleževali so se jih raziskovalci antičnih religij predvsem iz držav, v katerih so v antiki vsaj v nekaterih regijah živeli Kelti, pa tudi raziskovalci od drugod, ki so se ukvarjali oz. se še vedno ukvarjajo s problematiko keltskih kultov. Gre za izredno zanimiv in širokopotezno zastavljen projekt, ki je pomemben za vsakogar, ki ga zanimajo antične religije, posebej še svet keltskih božanstev. Raziskovanje verovanj antičnih Kelto je povezano z različnimi problemi, ne nazadnje je pogosto težko opredeliti, kaj je dejansko "keltsko", problem pa so tudi vplivi prazgodovinskih kultov v času pred prihodom Kelto, ki so zaradi pomanjkljivih virov pogosto slabo poznani. Vir za preučevanje keltskih bogov je predvsem epigrafsko gradivo, veliko keltskih božanstev je znanih iz rimskih napisov, tako v kamen vrezanih posvetil božanstvom kot iz napisov na predmetih vsakdanje rabe iz različnih materialov.

Prvi kolokvij v okviru projekta F.E.R.C.A.N. je bil na Dunaju; akti niso bili objavljeni, ker je šlo v veliki meri za